

پیشکش به روح مادر
و تمام مادران دانا و دانا
و مستشارین

دیوان عایشه درّانی

ویرایش، مقدمه و فهرست ها: دکتر عفت مستشارینا

www.kebab.ir

مؤسسه انتشارات عرفان
تهران، ۱۴۰۲

www.ketab.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: درانی، عایشه بنت یعقوب علی خان، - ۱۲۳۵ ق.
عنوان و نام پدیدآور: دیوان عایشه درانی / ویرایش، مقدمه و فهرستها عفت مستشارنیا.
مشخصات نشر: تهران: مؤسسه انتشارات عرفان، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۶۶ ص.

شابک: 3 - 75 - 6580 - 600 - 978

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: چاپ قبلی: محمدابراهیم شریعتی افغانستانی (عرفان)، ۱۳۸۶

موضوع: شعر فارسی - - افغانستان - - قرن ۱۱ ق.

موضوع: شعر فارسی - - شاعران افغانستانی.

شناسه افزوده: مستشارنیا، عفت، ۱۳۱۶ - ، ویراستار، مقدمه نویس.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ / د ۹ PIR ۶۲۴۸

رده بندی دیویی: ۸ / ۴ فا

شماره کتاب شناسی ملی: ۳۶۹۲۸۴۵

رخا، هشیدان اید

ع

مؤسسه انتشارات عرفان

www.ketab.ir

دیوان عایشه درانی

ویرایش، مقدمه، فهرست‌ها: دکتر عفت موسی‌زاده

حروف چینی: مؤسسه انتشارات عرفان | طرح جلد: باسم‌الرسام

صفحه‌آرایی: محمدکاظم کاظمی

نوبت و تاریخ چاپ: چهارم (سوم ناشر)، ۱۴۰۲

لیتوگرافی: نقره‌آبی | چاپ: فرشیوه | صحافی: نوری

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه | قیمت: ۲۲۰,۰۰۰ تومان

چاپ همزمان در ایران و افغانستان

حق چاپ در افغانستان و ایران برای ناشر محفوظ است

تهران، بولوار شهرزاد، خیابان کماسایی، بن‌بست بانکی، پلاک ۲، واحد ۴

مؤسسه انتشارات عرفان، تلفن: ۹۱۲۳۱۳۱۴۵۵ - ۰۹۸۰۰

کابل، چوک دهبوری، چهارراهی شهید، کتاب‌فروشی مؤسسه انتشارات عرفان.

تلفن: ۷۹۹۳۴۹۷۲۷ - ۰۹۳۰۰

تلگرام: ketaberfan@ | ایمیل: ketaberfan@yahoo.com

شابک: ۷۵ - ۳ - ۶۵۸۰ - ۶۰۰ - ۹۷۸ ISBN: 978 - 600 - 6580 - 75 - 3

این کتاب با حمایت معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به چاپ رسیده است

فهرست

۲۱	مقدمه مصحح
۶۱	متن دیوان
۶۳	قصاید
۶۳	سپاس و حمد گویم خدا را
۶۳	ای برتر از ثنا و صفت کردگار
۶۴	الها از کسی پروا نداری
۶۴	ای وجود ذات پاکت گوهر بحر عطا
۶۶	الها استراحت خواهم از تو
۶۶	صلّ علی محمد فخر زمین و آسمان
۶۹	ای شیوه شیرین تو را جان شده محتاج
۷۰	صبحدم در بوستان نعت نبی را سر کنم
۷۰	بحق عارض گلگونه رسول الله
۷۱	به نام آن که فرستاده وحی فرقانست
۷۳	خُذْ بِلُطْفِكَ حضرت خیر النساء فریادرس
۷۵	یا شاه نجف شیر خدا حیدر کزار
۷۵	یا علی علم غیب می دانی
۷۶	در دریای معانی یا علی موسی رضا
۷۷	تاج پیران، میر میران، غوث الاعظم دستگیر
۷۷	یا احمد جام زنده فیلی
۷۸	پیر کامل اختر برج یقین
۷۹	غزلیات
۷۹	ساقی! حدیث روح فزا می رود، بیا
۸۰	ساقی بیار باده و پر کن به جام ما

مقدمه مصحح

عایشه درّانی در سدهٔ یازده قمری، در خانواده‌ای که منتسب به سلسلهٔ حاکم، درّانی سدوزایی بود، دیده به جهان گشود. پدرش یعقوب علی خان بارکزی درّانی، فردی لشکری و توپچی‌باشی بود. موقعیت خانوادگی عایشه موجب شد که از آموزش و تعلیم بهره‌مند شود. در کودکی خواندن و نوشتن را فراگرفت و چنانکه معمول آن روزگار بود، پس از آموزش‌های اولیه، قرائت کلام الله مجید و پس از آن برای رشد قریحه و مهارت در خواندن و نوشتن، احتمالاً بوستان و گلستان و قطعاً دیوان لسان الغیب خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی را خوانده است. شاید به علت محدودیت‌هایی که در آموزش برای زنان وجود داشته است، به خواندن آثار ادبی پرداخته و یکسره روی به شعر و ادب آورده است. انس او با خواجه شیراز و تأثیری را که از او برداشته است، در دیوانش، به ویژه غزلیات او، آشکارا می‌توان دید.

زندگانی او را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد:

۱- دوران کودکی و جوانی که به کسب دانش و آموختن و احتمالاً مشق‌های اولیه در شعر و شاعری سپری شده است و اطلاع روشنی از نحوهٔ آموزش، استادان و آموخته‌های او در دست نیست.

۲- دوران میان‌سالی و ازدواج و به دنیا آوردن فرزندان و اهتمام و مراقبت از آنان. دربارهٔ این دوره از اشاراتی که در دیوان او موجود است، می‌توان آگاهی‌هایی به دست آورد. نام همسر او را نمی‌دانیم. دارای شش فرزند (یک پسر و پنج دختر) بوده است. پسرش که

بر راه و نشان پدران رفته بود نیز منصب توپچی باشی داشت. احتمال دارد این منصب - چنانکه رسم آن روزگاران بوده است - پس از درگذشت پدرش به او عطا شده باشد.

۳ - به نظر می‌رسد اشارات عایشه به دوره‌های سرخوشی و آسودگی - که او از آنها به حسرت و گاه با ندامت یاد می‌کند - مربوط به دوره جوانی و میان سالی او باشد. باری در جنگ‌هایی که میان فرزندان تیمورشاه و تصرف قلمرو یکدیگر روی می‌دهد، فیض طلب، فرزند او که جوانی زیبا، بخشنده و مهذب و دلاور بود، در جنگ کشمیر - که به قصد بیرون آوردن آن ناحیه از دست عطا محمد خان بامیزی در سال ۱۲۲۷ ق رخ داد - در سن بیست و پنج سالگی کشته می‌شود و روزگار خوشی و شادمانی و نازش مادر پایان می‌یابد.

شرح تحسینش نمی‌گنجد به لوح روزگار شیوه نیکوی او بودی حسن اندر حسن
رشته زنجیر عشق آن بت رشک قمر پیرو برنا افکند اندر گلو چون برهن
از فراق وصل آن محبوب جانی روز و شب بر محبان، گلشن کابل شده بیت‌الحزن
فیض طلب جان، جان شیرین راه سلطان کردنثار مادرش را دیده دوچارست به راه انتظار
(۲۶۳)

دوره سوم زندگانی او را باید این دوره طغیان سوز داغداری و نوحه‌سرایی بی‌پایان او در سوگ فیض طلب جوانمرگ دانست. یاد ایام کودکی و نیم جوانی و شیرین‌زبانی و شاعری پسر و رسایی قد و زیبایی صورت و حسن و ادب و نزاکت او و امیدهایی که مادر پس از فقدان همسر به این فرزند بسته بود، چیزهایی است که تا آخرین روزهای زندگی بر زبان و جان مادر جاری است.

عزیزا در ایام محمودشاه وزیری بد او را چه گویم دگر
فتح نام نمود عزم کشمیر چون روان شد به جمعی ز شیران نر
یکی توپچی باشی آن شاه بود که ثانی ورا نیست در بحر و بر
هژبر و شجاع فیض طلب نام او ذوی الفهم و ادراک و صاحب هنر
نروید به بستان چو سرو قدش چو شمس جمالش نتاید قمر
هلال مه نو دو ابروی او ضیای جبینش طلوع سحر
نگنجد به تقریر، اوصاف او به سیرت ملایک، به صورت بشر
چو شد عرصه رزم آراسته شهادت پذیرفت آن نامور
سپاه اجل حمله آورد بر او به تیغ قضا سینه را کرد سپر